

ПОВОЄННИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ДИСТРЕС І ІНСТИТУЦІЙНА КРИХКІСТЬ В УКРАЇНІ: ДО НОВОЇ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ІНСТИТУЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ¹

Кононенко Н. В.,

провідний науковий співробітник

Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса

Національної академії наук України

ORCID ID: 0000-0001-8397-2830

n.kononenko1509@gmail.com

У статті досліджується феномен соціального дистресу в Україні як одного з найтриваліших і найглибших наслідків повномасштабної війни, розпочатої Російською Федерацією. Війна виступила не лише чинником масштабних руйнувань і гуманітарних втрат, а й каталізатором радикальних соціальних і політичних трансформацій, які формують симптоми так званого «катастрофічного суспільства»: зникнення передбачуваності майбутнього, хронічне психосоціальне виснаження громадян, зростання інституційної недовіри та розрив соціальних зв'язків. Особлива увага приділяється аналізу інституційної неспроможності держави як ключового чинника, що поглиблює соціальний дистрес і ускладнює відновлення суспільної стійкості.

На основі підходів У. Бека, О. Бейліс та А. Пшеворського авторка розглядає взаємозв'язок між якістю державного управління, рівнем довіри до інститутів та спроможністю влади реалізовувати політики справедливості й турботи. Окремий акцент зроблено на виявленні структурних проблем українського державного управління у 2024–2025 роках: обмежена ефективність соціальної політики, незавершеність судової реформи, уповільнення антикорупційних ініціатив, а також відтворення викривленої архітектури влади, що консервує делегативну модель управління.

Стаття вводить український досвід у ширший європейський контекст, демонструючи паралелі з кризою легітимності та управлінської ефективності в низці країн ЄС. Це дозволяє зробити висновок про транснаціональний характер інституційної деградації, що загрожує демократичним системам не лише в умовах війни, а й у мирний час. Як інтелектуальну відповідь на ці виклики запропоновано концепт «інституційної турботи» – альтернативний підхід до управління, що протистоїть технократичним чи репресивним моделям. Його основою є політичне слухання, відповідальність перед громадянами, залучення суспільства до прийняття рішень та формування моральної солідарності.

Доводиться, що подолання післявоєнного дистресу можливе лише через якісну інституційну реконструкцію, яка забезпечить соціальну справедливість, відновлення довіри та стійкість української демократії. Аналітичні висновки ґрунтуються на критичному, порівняльному й інтерпретативному методах, а також на аналізі нормативно-правової бази та практичних кейсів сучасної політики.

Ключові слова: соціальний дистрес; інституційна неспроможність; делегативна демократія; поствоєнна політика; соціальна справедливість; інституційна турбота; державне управління; криза легітимності; структурні реформи; демократична стійкість

Вступ. Повномасштабна війна стала точкою глибокого структурного зсуву в соціальному ландшафті України, трансформувавши її з умовної стабільності у стан затяжного соціального дистресу. У результаті тривалого функціонування в умовах надзвичайного стану нормалізуються аномальні соціальні явища: радикальна невизначеність, руйнування передбачуваності майбутнього, емоційне та психосоціальне виснаження, наростання інституційної недовіри. Ці ознаки відповідають описаній

¹ Ця стаття ґрунтується на розділі монографії «Адаптивні зміни у функціонуванні політичної системи України в умовах повоєнної відбудови» (за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2024), однак містить оновлений аналітичний матеріал і зосереджена на специфіці повоєнного соціального дистресу та інституційної крихкості як ключових викликів для нової програми соціальної політики і трансформації державних інституцій.

Ульріхом Беком моделі «катастрофічного суспільства» (Beck, 1992), у якому ухвалення управлінських рішень зумовлене безпосередньою кризою, а не логікою стратегічного розвитку.

У післявоєнній перспективі ключовим викликом для України постає не лише фізична реконструкція зруйнованої інфраструктури, а й переосмислення базових принципів соціальної взаємодії. В умовах поглибленого соціального дистресу дедалі актуальнішим стає звернення до концептуальних підходів соціальної реконструкції. Зокрема, методологія Олени Бейліс (Baylis, 2023) окреслює три стратегічні напрями, що дозволяють здійснити перехід від реактивного управління до формування довгострокової політики відновлення:

- поновлення історичної справедливості через перехідне правосуддя – як юридичне визнання воєнних злочинів та відновлення прав постраждалих груп;
- інституційні реформи, спрямовані на досягнення соціальної та політичної справедливості з акцентом на інклюзивність, прозорість і підзвітність;
- діалогові практики, зорієнтовані на зниження соціальної поляризації, відновлення міжгрупової довіри та формування спільного бачення майбутнього.

Таким чином, політика подолання дистресу передбачає не лише відновлення соціального захисту, а й глибоке інституційне переосмислення ролі держави – від технократичного апарату до суб'єкта моральної солідарності. У центрі цього оновлення постає концепт інституційної турботи як нової форми взаємодії держави з громадянами, заснованої на відповідальності, етичному визнанні та політичному слуханні. Такий підхід відповідає викликам посткризової демократії, в якій довіра, участь і соціальна солідарність є не лише інструментами, а й умовами стійкості.

У цьому контексті особливої ваги набуває питання інституційної спроможності: чи здатна українська держава в її нинішньому стані подолати інерцію делегативного управління й взяти на себе відповідальність за довгострокову трансформацію в умовах багаторівневої кризи? Виходячи з цього, *об'єктом дослідження* у цій статті є соціально-політична система України в умовах повномасштабної війни, а *предметом* – інституційна неспроможність держави як чинник загострення соціального дистресу та бар'єр для реалізації справедливої повоєнної політики. *Мета дослідження* полягає в тому, щоб проаналізувати природу інституційної неспроможності української держави у контексті війни та окреслити концептуальні підходи до її подолання через трансформаційні політики турботи, справедливості й підзвітності. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання дослідження:

- визначити характерні риси соціального дистресу в Україні у стані затяжної кризи;
- оцінити ефективність соціальної політики та масштаби інституційного дефіциту в умовах війни;
- зіставити український досвід з інституційними трендами в країнах ЄС;
- проаналізувати ризики делегативної моделі влади для демократичної стійкості;
- сформулювати принципи інституційної реконструкції як умови відновлення справедливості та довіри.

У межах дослідження застосовано наступні методи: метод критичного аналізу – (для виявлення дисфункцій у функціонуванні державних інституцій); порівняльний метод (для аналізу відмінностей і спільних рис між українським і західними підходами до інституційного будівництва); метод концептуального моделювання (для побудови теоретичної рамки інституційної турботи як альтернативи делегативному управлінню); аналіз нормативно-правової бази – для виявлення структурних викривлень у конституційному дизайні; інтерпретативний підхід – для дослідження суспільних очікувань і соціального резонансу управлінських практик.

Війна, політика подолання суспільного дистресу та інституційний дефіцит

Попри повномасштабну війну, розв'язану Російською Федерацією проти України, наша держава залишається демократією: функціонують парламент і політичні партії, триває реформа судової системи, забезпечено свободу слова, а також – як засвідчив «картонний майдан» у липні 2025 року – свободу мирних зібрань. Водночас на політичний процес накладає обмеження режим воєнного стану, який, зокрема, унеможливує проведення виборів, внесення змін до чинної Конституції та проведення конкурсів щодо посад в інституціях виконавчої влади. Також важливо усвідомлювати, що як держава перехідного типу, Україна все ще залишається неконсолідованою демократією, яка має риси дефектного або делегативного режиму. У цьому контексті дефіцит інституційної спроможності відчувається значно гостріше, ніж у стабільних західних демократіях.

Важливою ознакою дефіцитної спроможності державних інституцій в Україні залишається якість послуг, що надаються Українською державою (передусім – пенсійного забезпечення та субсидій, спрямованих на підтримку мало забезпечених верств населення). Маємо визнати, що, незважаючи на гостру нестачу фінансів, що є наслідком як руйнування української економіки під час повномасштабної війни, так і корупції, держава намагається ухвалювати рішення, спрямовані на полегшення становища найменш забезпечених категорій населення і реформування системи соціального захисту. Так, з 1 липня 2025 року в Україні запроваджено нову базову соціальну допомогу,

яка об'єднує кілька видів виплат для підтримки малозабезпечених сімей та її розмір складає 4500 грн.– 8500 грн. на родину (усереднено). Затверджено стратегію демографічного розвитку України до 2040 року, розроблено законпроекти, що запроваджують реформу системи підтримки сімей у період до та після народження дитини і передбачають виплату розміром 50 тис. грн. на народження кожної дитини. На розгляд уряду вже подано проєкт закону про реформу солідарної пенсійної системи, і про запровадження накопичувальної пенсії. На реабілітацію осіб з інвалідністю бюджетом 2025 року спрямовується 6,7 млрд грн, з яких 4,6 млрд грн – на допоміжні засоби реабілітації, а 1,1 млрд грн – на протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за новітніми технологіями. На реабілітацію дітей з інвалідністю у 2025 р. спрямовано 1 млрд грн. На надання соціальних послуг (психосоціальна підтримка в Центрах життєстійкості) передбачено 1,6 млрд грн. Запускається послуга «денного догляду для дітей з інвалідністю» (Марчак, 2024).

Суть проблем перерахованих державних послуг – не в інфраструктурі їх надання (що є більш ніж конкурентною у порівнянні із західними аналогами). А в розмірі допомоги і охопленні, які лишаються, відповідно, скромними і обмеженими, що не вирівнює соціального розшарування в країні та підсилює серед українців запит на соціальну справедливість. Так, на середину 2025 року проєкт «базової соціальної допомоги» перебуває в стадії «пілоту» і був доступним лише для 646 родин. А послуга денного нагляду за дітьми з інвалідністю у 2025 році доступна 1000 дітей. Одна з причин такого явища – нестача доходів бюджету, як таких, і банальний дефіцит державного бюджету, який набув величезних обсягів під час повномасштабної війни і складає у 2025 році 1,637 трлн грн., майже 20% ВВП (Марчак, 2025). Традиційна українська проблема (малі обсяги державних бюджетів) зумовлені корупцією, що перенаправляє велику частину ВВП «в тінь». Навіть під час повномасштабної війни, коли обсяги тіньової економіки дещо скоротилися, цей показник становить 25–30% (Куш, 2024). Чому так відбувається?

Справа в тому, що *корупція в Україні має не просто фінансово-економічну природу, а є симптомом глибокої політико-інституційної дисфункції. Її системний характер зумовлений насамперед слабкістю формальних інституцій держави* – таких як судова влада, парламент, уряд – чия ефективність, професійність, легітимність, інклюзивність та адаптивність значною мірою блокуються хибною архітектонікою влади, закладеною в чинній Конституції України. Конституційна модель, що сформувалася після 1996 року та зазнала суперечливих змін у 2004, 2010 і 2014 роках, створила дефектну диспозицію влади, в якій ключові виконавчі повноваження (без політичної відповідальності) концентруються навколо інституту президента. В таких «делегативних демократіях» (Гльєрмо О'Доннелл, 1994) легітимність крихка, оскільки вона ґрунтується на харизмі (силі) лідера, а не на інституційних гарантіях. Це не лише деформує баланс стримувань і противаг, а й позбавляє інші інституції – насамперед уряд і парламент – реальної суб'єктності. Через це відбувається поступова ерозія інституційної відповідальності: компетентні органи ухвалюють рішення не за процедурною логікою, а на основі політичної доцільності, що часто формується в неформальних владних центрах. Як наслідок, довіра громадян до формальних інституцій девальвується і вони часто поступаються впливом неформальним – олігархічним угрупованням, політичним «смотрящим», корупційним мережам, які починають виконувати роль паралельних каналів ухвалення рішень та розподілу ресурсів. Саме в такому вакуумі інституційної спроможності і вкорінюється стійка корупційна модель – як спосіб адаптації до невизначеності, як засіб впливу та як гарант привілейованого доступу до ресурсів у системі, де правові та процедурні механізми не доводять свою приматність.

Інституційна криза як загальноєвропейський тренд

Заради наукової об'єктивності маємо визнати, що дефіцит спроможності державних інституцій – не лише проблема України. А. Пшеворський, один із провідних дослідників феномену сучасного «демократичного відкату», підкреслює, що ключовою проблемою сучасних демократичних режимів є низька ефективність функціонування державних інституцій, що, своєю чергою, зумовлює зниження якості публічних послуг, які вони надають (Przeworski, 2024). Криза інституціоналізму – це тренд, в якому перебувають майже всі західні демократії. Авторка, спираючись на дані Світового Банку (Worldwide..., 2024), підрахувала, що *16 країн ЄС, Велика Британія і Норвегія в період між 2010–2023 рр., продемонстрували негативну динаміку індексу ефективності державного управління (далі WGI)*². Найбільше падіння WGI – у Мальти, Словаччини, Кіпру, Бельгії, Греції, Угорщини, Великої Британії, Австрії, Франції та Німеччини. І лише 11 країн-членів ЄС (серед яких – 7 посткомуністичних, які, за логікою, зобов'язані зростати в напрямі ефективності управління, щоб досягнути рівня інституційної спроможності позбавлених посткомуністичного минулого країн Північної та Західної Європи) продемонстрували позитивну динаміку індексу WGI (див. табл. 1).

² Інтерпретація цього індексу розробниками методики WGI надає підстави авторці вважати його відображенням інституційної спроможності

**Динаміка індикатора «Ефективність врядування» (2010–2023), WGI
та класифікація режиму v-DEM**

Країна/рік	Індикатор «Ефективність врядування», WGI				Динаміка індикатора "Ефективність врядування", динаміка між 2010 та 2023 рр, WGI	Тип режиму, за класифікацією V-DEM
	2010	2019	2021	2023		
Мальта	84,2	76,7	77,1	65,6	-18,6	Електоральна демократія
Словаччина	75,1	71,4	68,6	59	-16,1	Електоральна демократія
Кіпр	91,4	78,6	75,5	76,4	-15	Електоральна демократія
Греція	68,9	64,8	66,7	57,5	-11,4	Електоральна демократія
Угорщина	71,8	68,1	70,5	62,7	-9,1	Електоральна автократія
Велика Британія *	92,8	90	85,7	84,4	-8,4	Ліберальна демократія
Австрія	97,1	91,4	93,8	89,6	-7,5	Електоральна демократія
Франція	89	88,1	85,2	83	-6	Ліберальна демократія
Німеччина	90,4	91,9	87,1	85,4	-5	Ліберальна демократія
Румунія	51,2	42,9	46,2	46,7	-4,5	Електоральна демократія
Польща	70,8	70,5	61,4	66,5	-4,3	Електоральна демократія
Швеція	98,6	94,8	95,2	94,8	-3,8	Ліберальна демократія
Фінляндія	99,5	99,5	98,1	97,2	-2,3	Ліберальна демократія
Іспанія	78,5	79,5	78,1	76,9	-1,6	Ліберальна демократія
Болгарія	54,5	60	45,2	53,5	-1	Електоральна демократія
Норвегія *	98,1	97,1	97,6	97,6	-0,5	Ліберальна демократія
Данія	99	98,6	98,6	98,6	-0,4	Ліберальна демократія
Словенія	80,9	81,9	83,8	81,1	0,2	Електоральна демократія
Нідерланди	95,2	96,7	96,2	95,8	0,6	Ліберальна демократія
Північна Македонія	48,3	47,6	47,1	49,1	0,8	Електоральна демократія
Португалія	78,9	84,3	80	80,2	1,3	Електоральна демократія
Латвія	72,7	82,4	76,7	74,1	1,4	Ліберальна демократія
Італія	67,5	68,6	63,8	70,3	2,8	Ліберальна демократія
Люксембург	94,3	95,2	85,7	98,1	3,8	Ліберальна демократія
Чехія	77	78,1	81,4	82,5	5,5	Ліберальна демократія
Хорватія	69,4	69	69,5	75,5	6,1	Електоральна демократія
Естонія	82,3	84,8	88,6	88,7	6,4	Ліберальна демократія
Литва	73,7	80,5	81	81,6	7,9	Електоральна демократія
Україна*	23,2	38,5	35,2	37,4	9,7	Режим воєнного стану

Джерело: складено авторкою на ґрунті досліджень WGI та V-DEM.

*Європейські країни, що не входять до ЄС.

Прямий зв'язок між інституційною спроможністю та рівнем демократії демонструють результати дослідження якості демократії V-DEM. Згідно із останнім звітом V-DEM, жодна країна ЄС, яка була його членом до початку хвилі посткомуністичного поширення (до 2004 року), плюс Велика Британія і Норвегія, не зазнала за останні п'ять років, м'яко кажучи, суттєвого прогресу у розвитку демократії (Democracy Report ..., 2024, р. 21). Більше того, Австрія, Кіпр, Мальта та Греція перемістилися з групи «ліберальних» у категорію «електоральних (з певними дефектами) демократій». Процеси деградації демократій присутні і в групі посткомуністичних країн – у Словаччині, Угорщині, Румунії, Болгарії, Польщі, Словенії.

Наслідки цієї інституційної кризи є тривожними. Передусім мова йде про зростання впливу популізму, прихід до влади праворадикальних політиків (Франція, Польща, Австрія, Німеччина, Італія), які експлуатують антиєвропейські та антиміграційні настрої, глибоку поляризацію суспільств та політичну нестабільність. Як зазначає Пшеворський, демократія не вмирає від переворотів – вона розкладається поступово, коли інституції перестають виконувати свою роль. (Przeworski, 2024; р. 6).

На відміну від ЄС, Україна не може собі дозволити експериментувати із «повільним розпадом» – під час війни ціна інституційної неефективності стає надто високою.

Інституційна трансформація як умова подолання соціального дистресу

На відміну від більшості європейських країн, яким необхідно лише удосконалювати функціонування вже сформованих, переважно інклюзивних державних інституцій відповідно до викликів постіндустріальної економіки та очікувань суспільства, в Україні стоїть завдання якісно іншого порядку. Йдеться не лише про реформування, а про створення нових посткомуністичних інституцій, здатних забезпечити стабільне економічне зростання, справедливий розподіл валового внутрішнього продукту та сприяти розвитку демократії високої якості. Саме розбудова спроможних інституцій посткомуністичного типу виступає ключовою передумовою успішного подолання наслідків воєнного дистресу українського суспільства шляхом реалізації структурних реформ, спрямованих на досягнення соціально-політичної справедливості та відновлення економічної динаміки.

Упродовж 2014–2018 років (після Революції Гідності) в Україні відбувалися окремі спроби покращити інституційний дизайн держави: було ініційовано судову реформу, реформу прокуратури, розпочато тестування нових моделей функціонування міністерств у межах реформи державного управління, побудовані антикорупційні інституції, орієнтовані на боротьбу із топ-корупцією. Однак, на нашу думку, реальні політичні передумови для повного демонтажу пострадянської інституційної спадщини й формування нової нормативної основи, навколо якої могли б розвиватися повноцінні посткомуністичні інститути з притаманною європейським демократіям системою стримувань і противаг, сформувалися лише після електорального циклу 2019 року. Володимир Зеленський переконливо переміг на президентських виборах, а його політична сила отримала монобільшість у Верховній Раді, що усунуло традиційний для української політичної системи дуалізм впливу між президентом і прем'єр-міністром. Унікальна конфігурація політичної влади, що склалася після виборів 2019 року, створила майже оптимальні умови для комплексного реформування системи державного управління. Включно із трансформацію функціональних меж між основними інститутами влади – зменшення надмірної концентрації повноважень в інституті президентства та посилення інституційної суб'єктності парламенту, уряду та судової влади, зокрема через внесення відповідних змін до Конституції України.

Утім глибока трансформація системи стримувань і противаг так і не відбулася. Через потужний опір з боку усталеної системи, дефіцит як політичного досвіду, так і політичної волі у нового керівництва держави, а також непередбачувані зовнішні виклики – зокрема пандемію COVID-19 – необхідні інституційні зміни залишилися нереалізованими. В період 2019–2021 рр. Україна впевнено рухалася в напрямку президент-домінуючої моделі напівпрезиденталізму, у межах якої глава держави через контроль над сектором безпеки, органами прокуратури, виконавчою вертикаллю та парламентською більшістю продовжував утримувати провідні владні повноваження. Натомість парламент і уряд дедалі більше втрачали політичну суб'єктність і спроможність до самостійного формування політики. У результаті повномасштабне вторгнення Росії в лютому 2022 року застало Україну в умовах неретформованої інституційної архітектури, що зберігала всі системні ризики, притаманні квазіпрезидентському режиму з неефективною системою стримувань і противаг.

Україна веде повномасштабну війну з агресором, спираючись на застарілі, екстрактивні інституції, мобілізаційного потенціалу яких наразі достатньо для утримання функціонування державного апарату та організації опору. Однак ці інституції виявляються недостатніми для реалізації трансформацій, яких вимагає європейська інтеграція України, а також для впровадження ефективної соціально-економічної політики, здатної відповісти на виклики повоєнного дистресу. Серед найбільш критичних проблем – незавершене реформування судової системи та прокуратури, відтермінований старт реформи Служби безпеки України, а також обмежені досягнення у боротьбі з корупцією, особливо у чутливих секторах, що мають прямий вплив на обороноздатність держави: закупівлі озброєння, мобілізаційні заходи, логістичне забезпечення Збройних Сил тощо.

З огляду на початкову слабкість інституційної архітектури державного управління, факт утримання базових показників ефективності держави на рівні 2021 року протягом перших років повномасштабної війни можна розглядати як досягнення – як уряду, так і українського суспільства (див. таблицю 2). Ця стабілізація забезпечила мінімально необхідний рівень функціонування держави в умовах екзистенційної кризи. Разом з тим, поточне «статус-кво виживання» радше свідчить про глибокі системні обмеження, з якими Україна увійшла у фазу відкритого збройного конфлікту: незавершеність структурних інституційних реформ, дисфункційна система стримувань і противаг, а також хронічна неспроможність забезпечити прозорість і підзвітність у ключових сферах публічного управління.

Повільні темпи ухвалення рішень у критично важливих напрямках – приборкання корупції, пріоритизація принципу рівності перед законом, забезпечення процедурної інклюзії в межах допустимого

Динаміка окремих індикаторів WGI (2018–2023 рр.)

Країна	Рік/індикатор			
	Інклюзивність, WGI			
	2018	2021	2022	2023
Болгарія	58,7	56,5	57,4	60,2
Румунія	65,5	64,2	63,2	62,2
Україна	43,69	49,7	45,8	42,6
Країна	Ефективність, WGI			
	2018	2021	2022	2023
	2018	2021	2022	2023
Болгарія	57,1	45,2	42,4	53,3
Румунія	46,6	46,1	52	46,7
Україна	37,1	35,2	33	37,7
Країна	Рівність перед законом, WGI			
	2018	2021	2022	2023
	2018	2021	2022	2023
Болгарія	50,9	52,3	50	58,8
Румунія	63,3	62,3	62,2	64,1
Україна	23,8	25,7	18,8	19,8
Країна	Контроль корупції, WGI			
	2018	2021	2022	2023
	2018	2021	2022	2023
Болгарія	49	48	50	50
Румунія	48	51	55	56
Україна	17	24	29	25,9

Джерело: складено авторкою на основі досліджень WGI.

навіть за умов воєнного стану – створюють підґрунтя не лише для прогресуючої делегітимації державних інституцій, а й для укорінення відчуття масової несправедливості серед українських громадян. Ці прояви не є ситуативними – вони сигналізують про глибокий інституційний структурний дефіцит. Так, за результатами соціологічних досліджень Центру Разумкова (2024), 74% українців у вересні 2024 року вважали боротьбу з корупцією пріоритетною реформою. Водночас 82% респондентів оцінили спроможність влади у цій сфері як незадовільну. Майже три чверті опитаних не бачать в Україні рівності всіх перед законом, а 53,8% переконані, що державна соціально-економічна політика спрямована на захист інтересів заможних верств і олігархічного капіталу. 48% респондентів самовизначаються як бідні – ті, хто ледь зводить кінці з кінцями та не мають фінансової спроможності забезпечити базові потреби.

Такі суспільні настрої не лише демонструють глибоку кризу довіри, а й формують ґрунт для соціальної деконсолідації, поляризації та потенційних розколів. У подібних умовах будь-яке стратегічне планування з подолання масового дистресу чи загоєння соціальних травм втрачає дієвість – за слабкої легітимності інституцій та відсутності довіри, політика перестає бути інструментом справедливого розв'язання конфліктів і перетворюється на інструмент їх відтворення.

Ключ до розуміння природи цих процесів лежить не у поверхневих інструментальних вадах, а у глибоко вкоріненій дисфункції самих правил інституційної взаємодії. Екстрактивні інституції – з їхньою репресивною логікою, закритістю, пріоритетом приватного над публічним – продовжують відтворювати себе через конституційно закладені «пастки спроможності»: системні обмеження ефективності, професійності, інклюзивності та легітимності державного управління. Домінування виконавчої вертикалі над судовою та законодавчою гілками, надмірна концентрація владних повноважень в інституті президентства (виправдана у військовий час, але надзвичайно ризикована в умовах повоєнного відновлення демократії), а також брак справжніх механізмів стримувань і противаг – усе це відображає не просто інституційний недорозвиток, а інституційну деформацію. Така система за своєю природою відчужує громадян від держави, породжує зневіру в її здатність діяти в інтересах більшості й акумулює у суспільстві відчуття несправедливості як «нової норми» (Зеленько, 2025).

Тривожно, що навіть стратегічні документи, спрямовані на трансформацію українських інституцій – зокрема *Ukraine Facility Plan* (2024), узгоджений з Європейським Союзом і громадянським суспільством, – пропонують переважно технократичні, інструментальні підходи до реформ: удосконалення державного управління, прозорість публічних фінансів, покращення судочинства та антикорупційної інфраструктури. Однак ці зміни не торкаються фундаментальної проблеми: архітектури інституційної влади, яка протягом десятиліть позбавляє український парламент, уряд та суди належної

суб'єктності. Аналогічним чином і щорічне *Послання Президента до Верховної Ради* (2024), у якому представлено *План внутрішньої стійкості*, фокусується на покращенні функціональних аспектів системи, уникаючи критичної рефлексії над тим, що саме система розподілу влади та структура політичної відповідальності залишаються основним джерелом слабкості інституцій.

Висновки. Інституційна неспроможність – головна перешкода соціально орієнтованим реформам. Без фундаментальної трансформації політичної системи, зокрема перегляду Конституції, навіть прогресивні ініціативи залишатимуться фрагментарними. Україна не має «подушки безпеки» у вигляді стабільних інституцій. Тому їй потребує не технічної модернізації, а **радикальної реконструкції влади**, з акцентом на:

- чіткий розподіл повноважень між президентом та прем'єр-міністром;
- підзвітність усіх гілок влади;
- інституційну суб'єктність парламенту та уряду;
- легітимність, засновану на участі громадян.

Лише за цих умов інституції можуть стати основою справедливості, а держава – гарантом повної солідарності, а не її гальмом.

Kononenko N. Post-war social distress and institutional fragility in Ukraine: towards a new program of social policy and institutional transformation³

The article examines the phenomenon of social distress in Ukraine. It is analyzed as a long-term consequence of the full-scale war launched by the Russian Federation. The war has brought not only material destruction and humanitarian losses. It has also acted as a catalyst for radical social and political transformations. Under these conditions, a “catastrophic society” is emerging. Its symptoms include the loss of future predictability, psychosocial exhaustion of citizens, growing institutional distrust, and the erosion of social ties.

Particular attention is devoted to the state's institutional incapacity. It constitutes the primary factor deepening social distress and obstructing societal recovery. The theoretical framework draws on the approaches of U. Beck, O. Baylis, and A. Przeworski. Their insights make it possible to analyze the relationship between governance quality, levels of trust, and the state's capacity to implement policies of justice and care.

The Ukrainian context of 2024–2025 is explored in detail. The study identifies persistent problems in social policy, the incompleteness of judicial reform, and the weakness of anti-corruption initiatives. It further analyzes the reproduction of a distorted architecture of power that sustains a delegative model of governance.

The Ukrainian experience is compared with the crisis of legitimacy and governance effectiveness observed in EU member states. This comparison demonstrates that institutional degradation is a transnational phenomenon. It threatens not only societies at war but also established democracies.

The author introduces the concept of “institutional care.” This is presented as an alternative to technocratic or repressive governance models. It rests upon political listening, accountability, citizen participation, and moral solidarity.

The article argues that postwar distress can be overcome only through comprehensive institutional reconstruction. Such reconstruction is a prerequisite for achieving social justice, restoring trust, and ensuring the resilience of Ukrainian democracy. Methodologically, the study is grounded in critical, comparative, and interpretive analysis, complemented by the examination of legal frameworks and practical case studies.

Key words: post-war society, social distress, institutional capacity, justice, social policy, legitimacy, Ukraine.

Література:

1. Baylis, E. (2023). *Post-conflict reconciliation in Ukraine*. *Revue européenne du droit*, 4, 71. https://scholarship.law.pitt.edu/fac_articles/574
2. Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. London: Sage Publications.
3. Charron, N., Lapuente, V., & Bauhr, M. (2024). *The geography of quality of government in Europe* (QoG Working Paper Series, 2024(2)). Department of Political Science, University of Gothenburg.

³ This article is based on a chapter of the monograph “*Adaptive Changes in the Functioning of Ukraine's Political System in the Context of Post-War Reconstruction*” (edited by O. O. Rafalskyi and O. M. Maiboroda. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2024). However, it contains updated analytical material and focuses on the specificity of post-war social distress and institutional fragility as key challenges for a new program of social policy and the transformation of state institutions.

4. Democracy Report 2024. (2024). *Democracy winning and losing at the ballot*. V-DEM. <https://v-dem.net/publications/democracy-reports/>
5. Przeworski, A. (2024). Who decides what is democratic? *Journal of Democracy*, 35(3), 5–16. <https://dx.doi.org/10.1353/jod.2024.a930423>
6. Ukraine Facility Plan. (2024). <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/>
7. Worldwide Governance Indicators. (2024). *Home | Worldwide Governance Indicators*. <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>
8. Зеленський, В. (2024, 19 листопада). Ми маємо не допустити, щоб хтось у світі засумнівався у стійкості всієї України. *Щорічне послання Президента Верховній Раді України*. Офіційне інтернет-представництво Президента України. <https://www.president.gov.ua/news/mi-mayemo-ne-dopustiti-shob-htos-u-sviti-zasumnivavsya-u-sti-94497>
9. Зеленько, Г. (Ред.). (2025). *Інституційна (не)спроможність держави в Україні: як розірвати замкнене коло* (кол. авт.). Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. <https://doi.org/10.53317/978-617-14-0363-5>
10. Куш, О. (2024, Серпень). Якими є розмір тіньової економіки України та її вплив на наш розвиток. *Дзеркало тижня*. <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/jakimi-je-rozmir-tinovoji-ekonomiki-ta-jiji-vpliv-na-nash-rozvitok.html>
11. Марчак, Д. (2024, 26 липня). Сьогодні для мене – трохи магічна дата. *Facebook*. <https://www.facebook.com/share/p/19LCdaidoS/>
12. Марчак, Д. (2024, Листопад). Соціальний бюджет-2025. *Українська правда*. <https://epravda.com.ua/rus/columns/2024/11/21/722095/>
13. Разумков Центр. (2024с, Червень 25). Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів, віра в перемогу (червень 2024 р.). <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-vira-v-peremogu-cherven-2024r>

Стаття надійшла до редакції 06.08.2025

Рекомендована до друку 03.09.2025

Опублікована 17.11.2025